

Nr 242.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående fortsatt befrielse för riksbanken från skyldigheten att inlösa av banken utgivna sedlar med guld m. m.; given Stockholms slott den 7 maj 1943.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över finansärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Ernst Wigforss.

Utdrag av protokollet över finansärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 7 maj 1943.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, ERIKSSON, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, DOMÖ, ROSANDER, GJÖRES, EWERLÖF.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anför chefen för finansdepartementet, statsrådet Wigforss, följande.

I skrivelse den 9 april 1943 ha *fullmäktige i riksbanken* hemställt, att riksbanken måtte för tiden från och med den 1 juli 1943 till och med den 30 juni 1944 befrias från skyldigheten att vid anfordran inlösa av banken utgivna sedlar med guld efter deras lydelse. Fullmäktige i riksgäldskontoret ha, efter remiss, tillstyrkt bifall till denna hemställan.

I en särskild till nämnda framställning anknuten skrivelse ha bankofullmäktige vidare behandlat frågan om riktlinjerna för den statliga penningpolitiken och härvid till en början lämnat följande allmänna karakteristik av läget.

Den penningpolitiska utvecklingen under det senaste året har karakteriserats av å ena sidan en ökning av betalningsmedelsförsörjningen, som tagit sig uttryck i stegrad sedelcirkulation och tillväxt av allmänhetens behållning på bankräkningar av avistakaraktär, å andra sidan en i stort sett oförändrad bankutlåning till näringslivet, en tillbakagång av affärsbankernas kassatillgångar samt ett stabilt ränteläge.

Den stegrade tillgången av betalningsmedel torde sålunda icke i större utsträckning bero på någon utvidgning av bankväsendets kreditgivning till enskilda företag. Orsakerna ligga i stället huvudsakligen i valutasituationens utveckling samt de statliga utgiftsoverskotten och deras finansiering. Genom dessa båda faktorer ha betalningsmedel direkt och via affärsbankernas kreditgivning till staten ställts till näringslivets förfogande. Då samtidigt sysselsättningen varit god till följd av statsbeställningar, en förhållandevis livlig byggnads- och annan investeringsverksamhet, skogsavverkningar m. m. samt skörderesultatet relativt gynnsamt ha allmänhetens inkomster och köpkraft påverkats i stigande riktning.

I anslutning härtill erinra fullmäktige om den stabilisering av löner och priser, som numera genomförts. Genom denna syntes riskerna för en av inkomststegringar och prishöjningar framkallad monetär expansion tills vidare vara i huvudsak eliminerade.

Fullmäktige upptaga därefter till behandling frågan om finansieringen av de statliga utgiftsoverskotten samt framhålla i samband därmed vikten av att åtgärder vidtagas för att om möjligt ytterligare öka det enskilda sparandet. Fullmäktige anföra härom följande.

I sin skrivelse den 21 april 1942 betonade fullmäktige särskilt önskvärdheten av en intensifierad sparverksamhet. Delvis till följd av den sparpropaganda som bedrivits har även ett ökat sparande kommit till stånd, vilket särskilt kommit till synes i stegringen av allmänhetens behållning på sparräkningar i kreditinstituten. Betydelsen av en bibehållen och om möjligt utökad sparverksamhet anse fullmäktige fortfarande oförminskad. Ur penningpolitisk synpunkt äro härvid att föredraga sådana sparformer, som leda till en finansiering direkt hos allmänheten av de statliga utgiftsoverskotten, från vilka det starkaste kravet på sparmedel för närvarande utgår. Inköp av sparobligationer och andra statspapper samt direkt inlåning av riksgäldskontoret med bankerna som mottagande organ enligt principerna för de s. k. rikskontona äro därför under nu rådande förhållanden i särskilt hög grad önskvärda sparformer.

Den i nyssnämnda skrivelse antydda möjligheten att uppmuntra visst sparande genom begränsade statliga bidrag är föremål för övervägande. I ovan anförda riktlinjer för den ekonomiska politiken uttalas, att olika sätt att premiera vissa slag av sparande böra anlitas. Med anledning härav ha fullmäktige anmodat särskilda sakkunniga att närmare utreda frågan om införande av bland annat premiering av frivilligt sparande.

Vad angår den centrala penningpolitiken ville fullmäktige — i anslutning till vad som anförts i de av Kungl. Maj:t den 13 sistlidne november godkända riktlinjerna för åtgärder till motverkande av en skadlig prisstegring — framhålla, att denna borde inriktas på att hindra, dels att en fortsatt valutainströmning, clearingutbetalningar eller kreditgivning till utlandet ge upphov till nya kassamedel på marknaden, dels att likviditeten ökas genom

sättet för de statliga utgiftsöverskottens finansiering. De medel, som härvid i första hand komme ifråga, vore operationer på den öppna marknaden samt andra åtgärder, varigenom en begränsning av likviditeten framkallades. En på sådant sätt åstadkommen indragning av betalningsmedel från marknaden till riksbanken borde fortsättningsvis vid behov äga rum.

Fullmäktige anföra i detta sammanhang vidare följande.

En dylik indragning, bland annat i form av försäljning av tidigare inköpta obligationer och från riksgäldskontoret rekvirerade skattkamarväxlar, har riksbanken företagit vid ett par tillfällen. Detta har skett i anslutning till fullmäktiges skrivelse den 1 oktober 1942 till riksgäldskontoret, i vilken fullmäktige hemställde, att statens skuldförbindelser till ett belopp av 500 milj. kr. måtte för fullföljande av riksbankens valutavårdande verksamhet vid behov ställas till förfogande. Beloppet av de skattkamarväxlar, som riksbanken i penningpolitiskt syfte placerat på marknaden, uppgick i slutet av mars innevarande år till 78 milj. kr. För att minska sparbankernas placeringssvårigheter har riksbanken vidare interimistiskt mottagit insättningar, bundna på 6 år och mot en ränta av 3 procent till ett belopp av omkring 40 milj. kr.

Riksbanken är beredd att i ökad omfattning ingripa på liknande sätt om valutasituationens utveckling eller kreditmarknadsutvecklingen i övrigt skulle föranleda detta. Å andra sidan bör, om situationen skulle förändras exempelvis genom uppkomsten av en valutautströmning, enligt fullmäktiges mening en åtstramning av kreditmarknaden motverkas därigenom att riksbanken uppträder som köpare av värdepapper på marknaden.

I skrivelsen den 1 sistlidne oktober till riksgäldskontoret betonade fullmäktige önskvärdheten av en stabilisering av räntenivån. Under den sista tiden ha, framhålla fullmäktige i sin nu avgivna skrivelse, vissa tendenser till räntesänkning gjort sig gällande och särskilt ha de placeringssvårigheter, som sparbankerna i många fall vore utsatta för, aktualiserat en nedsättning av inlåningsräntan i vissa sparbanker. En reduktion av inlåningsräntorna vore emellertid icke ägnad att förbättra läget för bank- och sparbanksväsendet i dess helhet. Det kunde enligt fullmäktiges åsikt knappast undvikas, att en sådan reduktion skulle komma att bli bestämmande för den allmänna ränteutvecklingen. Den skulle i så fall komma att medföra ökade risker för en stegring av kapitalvärdena och för att en räntestegring senare bleve nödvändig som eljest skulle kunnat undvikas. Nuvarande räntor borde alltså enligt fullmäktiges mening även fortsättningsvis stabiliseras. Fullmäktige förbisåge icke att detta förutsätter, att affärsbankerna äro villiga att övertaga skattkamarväxlar och korta statsobligationer utan hänsyn till traditionella regler för fördelningen av placeringarna.

Fullmäktige i riksgäldskontoret ha i utlåtande över bankofullmäktiges skrivelse anfört följande.

Vid övervägande av vad fullmäktige i riksbanken anfört i sin förevarande skrivelse hava fullmäktige i riksgäldskontoret funnit sig kunna instämma i de synpunkter och önskemål i fråga om den statliga penningpolitiken, som utvecklats i skrivelsen.

Vad beträffar de gjorda uttalandena om sparverksamheten få fullmäktige

erinra om följande. Fullmäktige, som alltsedan kristidens början i sammanhang med den statliga upplåningen sökt främja sparandet, hava, i anslutning till uttalanden av 1942 års riksdag angående vikten av att det enskilda sparandet ökades, alltsedan mitten av nämnda år i olika former bedrivit en omfattande propaganda för sparverksamhet. Av tillgängliga uppgifter framgår, att insättningsöverskotten hos postsparbanken, sparbankerna och central-kassorna för jordbrukskredit samt å affärsbankernas sparkasseräkningar varit betydligt större under första kvartalet innevarande år än under motsvarande tid 1942. I vad mån detta förhållande kan tillskrivas berörda propaganda är givetvis omöjligt att utröna, men fullmäktige föreställa sig att propagandan ej varit utan sin betydelse för denna glädjande ökning av sparandet.

Sparpropagandan fortgår alltjämt och fullmäktiges avsikt är att tills vidare fortsätta med densamma. Propagandan omfattar såväl sparverksamhet i allmänhet som riksgäldskontorets sparobligationer samt sedan den 1 innevarande april även den nya sparformen rikskonto. Propagandan sker enligt riktlinjer, som utformas i samarbete med riksbanken och ovannämnda kreditinstitut.

I övrigt hava fullmäktige ej något att tillägga till vad fullmäktige i riksbanken anfört i sin förevarande skrivelse.

*Departements-
chefen.*

När för ett år sedan frågan om riktlinjerna för penningpolitiken senast behandlades av riksdagen, gjorde sig starka farhågor för en fortsatt prisstegring gällande. Visserligen ansåg man sig våga räkna med att de kostnadsstegringar, som uppstått vid import, respektive vid övergång till inhemska ersättningsvaror, i huvudsak tagits ut i produktprisutvecklingen, men å andra sidan kunde den fortgående ökningen av köpkraften befaras utlösa en ytterligare höjning av prisnivån.

Inflationsrisken och möjligheterna att bryta denna upptogos till behandling i den till fjolårets riksdag avlåtna propositionen angående fortsatt befrielse för riksbanken från skyldigheten att inlösa av banken utgivna sedlar med guld. I skrivelse i ämnet hade bankofullmäktige bland annat uttalat, att en fortskridande prisstegring i rådande försörjningsläge icke kunde undvikas, om ytterligare anspråk på dyrtidskompensation från producenter eller konsumenter skulle tillmötesgå. Och i sitt yttrande över fullmäktiges skrivelse hade priskontrollnämnden funnit anledning till farhågor för att den under 1941 framträdde avsaktningen i prisstegringen icke skulle fortsätta under 1942 samt till stöd för detta sitt omdöme hänvisat närmast till de ökade penninginkomsterna för såväl löntagare som vissa andra grupper i samhället. För egen del anförde jag vid anmälan av ärendet, att bankofullmäktiges och priskontrollnämndens uttalanden riktade uppmärksamheten på det betydelsefulla val, inför vilket den ekonomiska politiken kommit att ställas. I och med att risken för en fortsatt prisstegring icke längre i främsta rummet var knuten till höjda importkostnader utan företrädesvis betingades av omfånget hos den tillgängliga köpkraften vid ytterligare minskad varutillgång och av den köpkraftsökning, som bleve följden av försök att kompensera prishöjningarna, uppställde sig frågan om man skulle bryta tendenserna till ytterligare kompensation och därmed skapa underlag för en pris-

stabilisering eller om man skulle acceptera en fortsatt växelverkan mellan prisförhöjningar och kompenstationstillskott. Det senare alternativet vore tydligen oförenligt med målet för vår penningpolitik. En oavbrutet fortgående prisstegring måste, även om den kunde hindras att förlöpa i snabbare takt än ditintills, framkalla allvarliga betänkligheter. Om uppfattningen att en fortsatt prisstegring vore ofrånkomlig vunne insteg, skulle lockelsen att föregripa utvecklingsresultatet bli allt starkare. Och även inom de grupper, där återhållsamhet i kraven på kompenstation iakttagits på grund av övertygelsen, att en sänkning av standarden måste följa av ett försämrat försörjningsläge för hela folket, skulle inställningen med all sannolikhet bli en annan, om det med fog kunde sägas, att den fortsatta ökningen av levnadskostnaderna väsentligen blivit av inflationistisk karaktär.

I sitt av riksdagen godkända utlåtande över propositionen anslöt sig bankoutskottet till den här refererade uppfattningen. En stabilisering av inkomst- och prisnivån borde enligt utskottets mening eftersträvas i första hand genom en viss skärpning och utvidgning av priskontrollen efter dittillsvarande linjer samt genom frivilliga överenskommelser mellan statsmakterna och olika producent- och konsumentgrupper. Dittillsvarande växelverkan mellan prishöjningar och kompenstationstillskott hade till icke ringa del berott på att såväl vid lönesättning som vid fastställande av priser på jordbrukets och industriens produkter tillämpats ett kompenstationssystem, som avsett att skydda var och en av de berörda grupperna från att behöva bära en större del av försämringen i försörjningen än övriga grupper. Skulle denna växelverkan kunna brytas utan alltför stor risk för att någon grupp finge bära en otillbörligt stor del av krisens bördor, syntes en samtidig uppgörelse rörande riktlinjerna för den för inkomsterna bestämmande pris- och lönepolitiken vara ofrånkomlig.

Som bekant upptogs under sommaren och hösten 1942 överläggningar med representanter för olika intressegrupper i syfte att nå ett underlag för en pris- och inkomststabilisering efter de av riksdagen godkända linjerna. Såsom ett led i stabiliseringssträvandena genomfördes fr. o. m. den 1 november 1942 ett temporärt prisstopp, avsett att bilda utgångspunkt för den strängare prisreglering vilken var nödvändig som komplement till de uppgörelser rörande arbetslöner och jordbrukspriser varom förhandlingar pågingo. De resultat som uppnåddes vid dessa förhandlingar betydde å ena sidan, att den allmänna lönenivån skulle kvarstå oförändrad om levnadskostnadernas fortsatta uppgång under avtalsperioden kunde hållas inom en ram av mellan 4 och 5 procent, å andra sidan en reduktion av producentpriserna på jordbruksprodukter, som möjliggjorde en stabilisering av konsumentpriserna trots en samtidig reduktion av subventionerna. I detta sammanhang bör även nämnas, att man avtalsvägen lyckades vinna en utvidgning av området för prisbindningarna på importvaror.

Det är givetvis ännu för tidigt att uttala sig om betydelsen av de sålunda vidtagna åtgärderna. Otivelaktigt ha de dock utgjort en av förutsättningarna för den stabilisering av prisnivån som kommit till stånd. Enligt föreliggande uppgifter ha levnadskostnaderna nu varit praktiskt taget oförändrade

under ett år, och de farhågor som mötte föregående vår ha alltså hittills icke besannats. Det finnes under dessa förhållanden grundad anledning att antaga, att levnadskostnaderna icke under den period, som täckes av gällande ramavtal, komma att stiga i sådan utsträckning, att den i avtalet stadgade ökningen av dyrtidskompensationen skall inträda.

Att pris- och lönenivån kunnat stabiliseras innebär givetvis icke, att de favorer för penningvärdet som köpkraftsoverskottet och den starkt ökade likviditeten innebära undanröjts. Spänningen mellan köpkraft och varutillgång samt likviditeten på penningmarknaden ha snarast ökats; jag torde få hänvisa till vad jag yttrade härom vid anmälan av finansplanen i årets statsverksproposition samt till konjunkturinstitutets i dagarna utkommande undersökning av inkomst- och konsumtionsutvecklingen under krigsåren. Men stabiliseringen bör i väsentlig mån ha begränsat riskerna. Konjunkturinstitutets utredning ger vid handen, att den köpkraftsökning, som kan återföras på de ökade statsutgifterna, den relativt omfattande enskilda investeringsverksamheten och betalningsförhållandena mot utlandet, visserligen utgjort en förutsättning för den fortskridande prisstegringen men likväl endast i undantagsfall och i en i förhållande till hela omsättningen relativt ringa omfattning varit en aktivt drivande kraft i prisstegringsprocessen. Förklaringen härtill är närmast, att det köpkraftsoverskott som dämtes upp genom varu- och prisregleringarna icke omsatts i en aktiv varuefterfrågan. Så skulle sannolikt ha skett, om farhågor för en fortgående penningvärdesförsämring vunnit allmän spridning. I den mån försöken att stabilisera prisnivån krönas med framgång, motverkas tendenserna att utnyttja köpkraftsoverskottet till forcerad efterfrågan och kan man alltså räkna med att detta överskott även fortsättningsvis skall förbli passivt.

I de skrivelser från bankofullmäktige rörande riktlinjerna för penningpolitiken och fortsatt befrielse för riksbanken från skyldigheten att inlösa av banken utgivna sedlar med guld, som nu föreligga, ha fullmäktige i huvudsak begränsat sig till att ånyo understryka vikten av att det enskilda sparandet främjas, att åtgärder vidtagas för att begränsa marknadens likviditet samt att rådande ränteläge vidmakthålles.

I likhet med fullmäktige finner jag angeläget, att ansträngningarna att stimulera till ökat sparande fullföljas. De böra få ett verksamt stöd i det ökade förtroende för penningvärdet, som kan antagas bli en följd av den uppnådda prisstabiliseringen. Betydelsen av att den statliga upplåningen inriktas så, att likviditeten på marknaden såvitt möjligt begränsas, har jag redan i statsverkspropositionen funnit anledning att understryka. Vid organisationen av statslånen bör alltså tillses, att dessa såvitt möjligt placeras direkt hos allmänheten. Jag instämmer även i de uttalanden, som bankofullmäktige gjort i räntefrågan. En räntesänkning skulle i nuvarande läge vara ägnad att försvåra stabiliseringssträvandena genom att medföra en tendens till höjning av kapitalvärdena och till ökad kreditgivning. Den skulle vidare leda till att möjligheterna att stabilisera räntenivån på längre sikt försämrades. De fördelar, som ett räntefall skulle kunna erbjuda ur finansiell synpunkt, äro icke av

sådan art eller omfattning, att de motivera, att man tager de olägenheter som räntesänkningen skulle vara förbunden med. Såsom bankofullmäktige framhållit, förutsätter en räntestabilisering, att bankerna äro villiga att godtaga en fortsatt förskjutning i fördelningen av placeringarna över till skattkammарväxlar och korta statsobligationer. Med hänsyn till den betydelse en sådan förskjutning äger för räntestabiliseringen, synes den emellertid för närvarande ligga i bankernas eget intresse.

Samtidigt som man fullföljer strävandena att binda köpkraftsöverskottet genom sparande, att begränsa likviditeten och att motverka en höjning av kapitalvärdena, måste man givetvis inrikta ansträngningarna på att förhindra tillskapandet av ny köpkraft. Betydelsen av att de statliga budgetunderskotten begränsas har ofta understrukits. I den mån kraven på fortsatt militär beredskap, utbyggnad av försvarsorganisationen och åtgärder till främjande av försörjningen resa hinder för en reduktion av statens anspråk på landets produktiva resurser och av de högt uppdrivna statsutgifterna, måste annan verksamhet begränsas. Åtgärder ha därför vidtagits för att effektivisera kontrollen över investeringsverksamheten, och ytterligare ingripanden i samma syfte äro under övervägande. Med hänsyn till den betydelse som stora delar av den industriella investeringsverksamheten och bostadsproduktionen i nuvarande läge äger, äro emellertid möjligheterna till en begränsning icke stora. Desto angelägnare är det att alla besparingsmöjligheter i fråga om icke strängt nödvändiga anläggningsarbeten iakttagas.

Under våren ha vissa utredningar igångsatts rörande förhållanden, som kunna väntas bli av betydelse vid övergången till fredshushållning efter ett vapenstillestånd. Bland de problem, som därvid skola undersökas, är även frågan om den svenska kronans internationella värde. Detta spörsmål skall närmast utredas av bankofullmäktige. De upplysningar, som stå att vinna rörande i utlandet föreliggande planer för ordnandet av efterkrigstidens valutaförhållanden, komma därvid givetvis att beaktas. Särskild uppmärksamhet torde få ägnas möjligheterna till samverkan mellan de nordiska länderna. Sveriges möjligheter att lämna ett positivt bidrag till återuppbyggnadsarbetet efter kriget även i valutapolitiskt hänseende komma att i ej ringa utsträckning bli beroende av huruvida strävandena att bevara den svenska kronans köpkraft och vidmakthålla balans inom det svenska näringslivet krönas med framgång.

I anledning av bankofullmäktiges förslag om fortsatt befrielse för riksbanken från sedelinlösningsskyldigheten bör sedvanlig framställning i ämnet nu göras till riksdagen.

Med åberopande av det anförda får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen medgiva

att riksbanken må för tiden från och med den 1 juli 1943 till och med den 30 juni 1944 vara fritagen från skyldigheten att vid anfordran inlösa av banken utgivna sedlar med

Kungl. Maj:ts proposition nr 242.

guld efter deras lydelse, med rätt dock för riksbanken att, om förhållandena därtill giva anledning, före utgången av nämnda tid återupptaga inlösningen av bankens sedlar.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställen förordnar Hans Maj:t Konungen, att proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar, skall avlåtas till riksdagen.

Ur protokollet:

Sören Lane.